

PALEO- AKTUEEL

2

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1991, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: G.J. Bartstra

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0251-8

PALEO-AKTUEEL

2

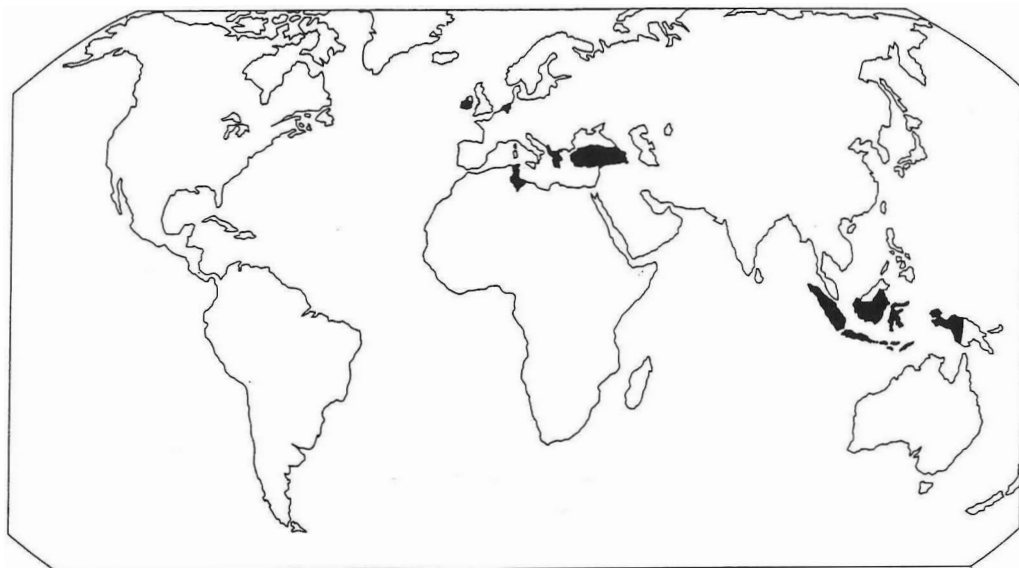
redactie

**Mette Bierma
Jurjen M. Bos**

Biologisch-Archaeologisch Instituut

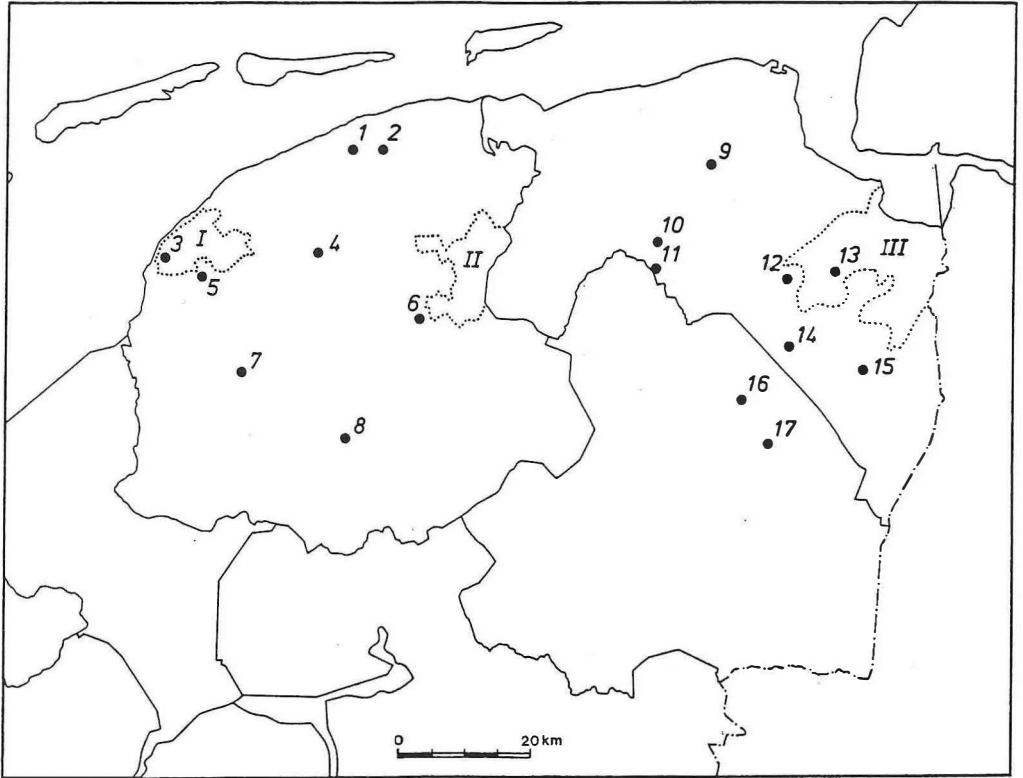
Groningen, 1991

In deze aflevering: Griekenland, Ierland, Indonesië, Nederland, Tunesië en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Oosterbeintum; 2. Foudgum; 3. Wijnaldum; 4. Leeuwarden; 5. Doijum; 6. Egbertsgaasten; 7. Bons; 8. Oudehaske; 9. Stedum; 10. Groningen; 11. Neerwolde; 12. Zuidwolde; 13. Scheemda; 14. Wildervank; 15. Onstwedderholte; 16. Gieten; 17. Bronneger; I. De Bjirmen; II. Achtkarspelen-Drachten-Eestrum; III. Dollardboezem.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA Het BAI op Sulawesi: verkenningen in de Walanae vallei	9
S. BOTTEMA, H.A. GROENENDIJK & E. MOOK-KAMPS Archeologisch en palynologisch onderzoek van een pingo te Wildervank (Gr.)	15
D. STAPERT Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1990	19
E. KRAMER Mesolithische vondsten bij Egbertsgaasten (Fr.)	25
S. BOTTEMA, F. BOTTEMA & N. BOTTEMA-MACGILLAVRY De exploitatie van een infrastructureel traag ecosysteem: het verzamelen van wijngaardslakken	28
P. KROEZENGA, J.N. LANTING, R.J. KOSTERS, W. PRUMMEL & J.P. DE ROEVER Vondsten van de Swifterbantcultuur uit het Voorste Diep bij Bronneger (Dr.)	32
J.N. LANTING & S. BOTTEMA Aanwijzingen voor een pre-Trechterbekerlandnam in het Gietsenveentje, gem. Gieten (Dr.)	37
A.T. CLASON De radius-beitels van Ilipınar (Turkije)	40
E. DRENTH & A.E. LANTING De chronologie van de Enkelgrafcultuur in Nederland: enkele voorlopige opmerkingen	42
H.A. GROENENDIJK Grafheuvels op de Onstwedderholte (gem. Stadskanaal, Gr.)	47
B. RAFTERY & W.A. CASPARIE Houten veenwegen in Ierland	52
I.-L. STUIJTS Kinderoffers in de Tophet (Carthago); houtskoolonderzoek	58
J.M. PASVEER Foudgum (Fr.) in de Romeinse tijd	62

O.H. HARSEMA	
Wat Amerika ons kan leren: over 19e-eeuwse landschaps- schilderijen en ethno-ecologische geschiedschrijving	66
R. NEEF & S. BOTTEMA	
Mest als bron voor verkoold plantaardig materiaal uit opgravingen in het Nabije Oosten. Waarnemingen en experimenten	72
J. MOLEMA	
Archeologische verkenningen in de landinrichtingsgebieden Achtkarspelen, Eestrum en Drachten (Fr.)	77
A. EFSTATHÍOY, Z. MALAKASIÓTI & H.R. REINDERS	
Een survey in het gebied ten noorden van Hellenistisch Halos (Griekenland)	82
Y. DIJKSTRA	
De archeologie in ruilverkaveling De Bjirmen (Fr.)	87
W. PRUMMEL & E. KNOL	
Strandlopers op de brandstapel	92
J.M. BOS & J. ZIJLSTRA	
Nieuwe fragmenten van de 'koninklijke' spang van Wijnaldum (Fr.)	97
T. LOOIJENGA	
De runeninscriptie van Doijum (Fr.): echt of vals?	100
W.A. CASPARIE	
Houtgebruik in het vroeg-middeleeuwse grafritueel in Noord-Nederland	103
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER	
De wierde De Weer bij Stedum (Gr.)	108
J.M. BOS, J.K. BOSCHKER, A. JAGER & D.M. VISSER	
Een terpje en een wier in Bons, bij Sneek (Fr.)	111
C.R. JAGER	
Veenterpen in Neerwolde (Gr.); het aardewerk van terp nr. 3	115
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse bedijking aan de rand van de Dollard bij Zuidbroek (Gr.)	118
J. MOLEMA	
Kerken in de voormalige Dollardboezem (Gr.)	123
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Scheemda (Gr.)	127

G.L.G.A. KORTEKAAS Opgraving Wolters-Noordhoffcomplex te Groningen (Gr.)	130
J.T. ZEILER & J. SCHELVIS Veren, mijten en een luis	134
A. JAGER Het Kapittelhuis te Leeuwarden (Fr.)	137
W.A. CASPARIE & J. SCHONEVELD Een pseudo-leienboekje van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	140
P. BAKS De burcht van graaf Edzard in de stad Groningen, 1506-1514	143
J. SCHELVIS Een ei hoort erbij... Parasieten in en op de 17e-eeuwse bewoners van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	149

AANWIJZINGEN VOOR EEN PRE-TRECHTERBEKERLANDNAM IN HET GIETSENVEENTJE, GEM. GIETEN (DR.)

J.N. Lanting en S. Bottema

Ligging en naamgeving

Het Gietsenveentje ligt in de gemeente Gieten, aan de ZW-zijde van de rotonde tussen Gieten en Eext. De coördinaten van het centrum zijn 246.30/558.90 (fig. 1).

Over de naam van dit veentje bestaat enige verwarring. In eerdere publicaties werd de naam Gietense Veen gebruikt. De ligging in de gemeente Gieten en verkeerd verstaan van de naam zullen daar debet aan zijn. Gedeeltelijk kan ook het gebruik van de naam Gieterveentje op oudere stafkaarten een oorzaak zijn.

Volgens Klaassens-Perdok (1983: p. 44) is de juiste naam echter Gietsenveentje. De naam is volgens haar afgeleid van die van een aangrenzend akkercomplex, De Giets. De naam Gietsenveentje komt ook voor in de aanwinstenlijst van het Museum in Assen over 1943, in de beschrijving van de vondst van een oeros-hoornpit. Ook de jongste uitgaven van de topografische kaart gebruiken de correcte naam.

De pingoruïne bij de rotonde van Gieten is op 11 april 1974 voor het eerst palynologisch onderzocht. Het sediment bestaat voor een belangrijk deel uit gyttja. Uit een pollendiagram dat door Piet van der Knaap werd vervaardigd, blijkt dat de fase die indicatief is voor *landnam*verschijnselen zich in deze gyttja afspeelt. Daarmee onderscheidt dit pingosediment zich van talloze andere afzettingen van vergelijkbare origine in Noord-Nederland. 'Normaal' bevindt zich namelijk gyttja van oudere origine in de depressies. Veen waarin eventueel een palynologische weerslag van vroeg-neolithische ingrepen in ongestoord bos zichtbaar zou zijn, is doorgaans als turf in de kachels van de lokale bevolking verdwenen.

De betrekkelijk hoge waarden voor smalbladige weegbree (*Plantago lanceolata*) zouden volgens de traditionele opvattingen het beeld van de Standvoetbekerlandnam volgens Iversen weerspiegelen. De ^{14}C -datering van 4795±40 BP (GrN-8075) leek echter te wijzen op een pollenbeeld veroorzaakt door de eerste Trechterbekerboeren.

Om de geschiedenis van het *landnam*traject nauwkeurig te volgen, werd een 'Lupendiagram' vervaardigd (monsterdichtheid één per cm materiaal) door E. Mook-Kamps. Het resultaat was vrijwel gelijk aan het eerste onderzoek, zij het dat vóór het duidelijke *landnam*pollenbeeld uit het eerste diagram een enkele stuifmeelkorrel van smalbladige weegbree werd aangetroffen. Deze stuifmeelkorrel vertegenwoordigde eerder het beeld van de Trechterbekerlandnam zoals die door Troels-Smith is beschreven. Maar deze zou in dit geval aan de Trechterbekerperiode vooraf moeten gaan. De vraag rees in hoeverre uit het pollenbeeld de neolithische landbouwconomie afgeleid kan (mag) worden. Daarvoor werd een nog gedetailleerder onder-

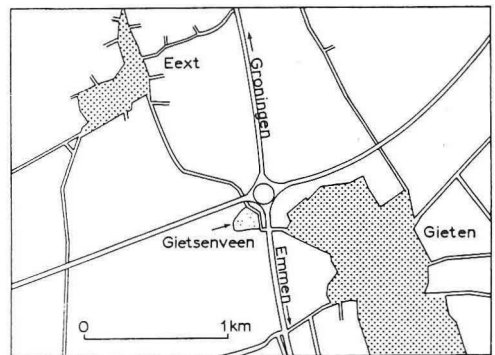

Fig. 1. De ligging van het Gietsenveentje.

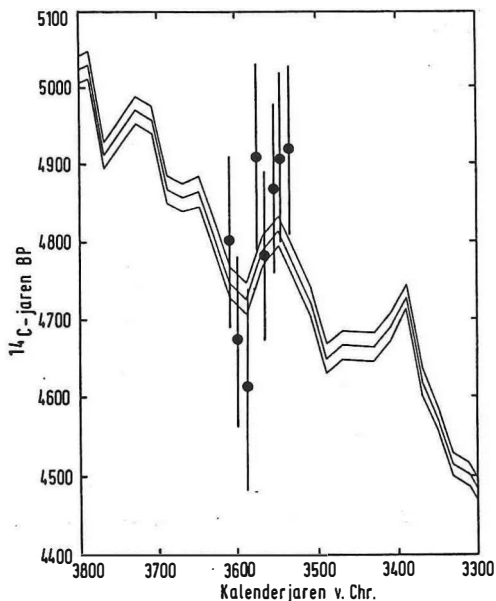

Fig. 2. 'Wiggle-matching' van de acht relevante ^{14}C -dateringen in stratigrafische volgorde op de jaarringijckcurve van Pearson et al. (1986).

zoek opgezet waarbij de pollenmonsters om de 6 mm geteld werden. Het traject met het duidelijke pollenbeeld voor een Iversen-landnam werd in 9 plakjes opgedateerd, die alle werden ^{14}C -gedateerd. Ook hier bleek een aantal geïsoleerde pollenkorrels van *Plantago lanceolata* al vroeger op te treden. De vraag is wat deze korrels betekenen.

De ^{14}C -dateringen

Uit de boorkern die door Van der Knaap werd bewerkt, werd het sediment met de Iversen-landnam tussen -365 en -355 cm gedateerd. Dit gyttja-monster werd met zuur, loog en zuur voorbehandeld. De ouderdom was 4795 ± 40 BP (GrN-8075).

Volgens de toenmalige en huidige opvattingen begint de Trechterbekercultuur in deze streken rond 4700 BP. De ^{14}C -datering is een gemiddelde voor 10 cm gyttja, zodat het niveau -365 cm, waar de eerste

aanwijzingen voor landbouw optreden, nog ouder dan 4795 BP zou moeten zijn. Desondanks leek het voor de hand te liggen de duidelijke Iversen-landnam in verband te brengen met de vroegste Trechterbekercultuur in Drenthe.

Uit de boorkern die Hagedoorn analyseerde, werden 9 monsters gedateerd. Het sediment met de Iversen-landnam tussen -351 en -322 cm werd in 9 plakjes van min of meer gelijke dikte verdeeld. Van boven naar onder waren de ouderdommen:

GrN-13699	4920 ± 110 BP
GrN-13691	4910 ± 110 BP
GrN-13692	4870 ± 110 BP
GrN-13693	4780 ± 110 BP
GrN-13694	4910 ± 120 BP
GrN-13698	4610 ± 130 BP
GrN-13695	4670 ± 110 BP
GrN-13696	4800 ± 110 BP
GrN-13697	6990 ± 120 BP

De grote standaarddeviaties zijn te wijten aan de geringe hoeveelheid organisch materiaal per monsters. De monsters werden alleen met zuur voorbehandeld, zodat verontreiniging met geïnfiltreerde humuszuren niet uitgesloten kan worden.

Het onderste monster toont aan, dat in het diagram een hiaat aanwezig moet zijn. Inderdaad zijn bij -348 cm enkele abrupte veranderingen in pollencurves te bespeuren. Trouwens, ook in het pollendiagram van Van der Knaap is een hiaat aanwezig, naar het lijkt, ergens tussen -400 en -390 cm.

De overige 8 dateringen - waarvan het gemiddelde ca. 4810 ± 40 BP bedraagt, hetgeen goed overeenkomt met de 4795 ± 40 van GrN-8075 - tonen een interessante omkering in de volgorde van ouderdom. Door vergelijking met de jaarring-ijckcurve van Pearson et al. (1986) blijkt deze omkering niet alleen verklaard te kunnen worden, maar kan dit deel van het pollendiagram ook absoluut gedateerd worden. De 8 dateringen kunnen namelijk alleen in deze volgorde geplaatst worden tussen ca. 3650 en 3550 v. Chr. (fig. 2). Daarbij moeten we er natuurlijk wel vanuit gaan, dat

geen systematische veroudering van deze gyttja-monsters heeft plaatsgehad.

De archeologische interpretatie

Brindley (1986) heeft aangetoond, dat de Trechterbekercultuur in Noord-Nederland tussen 3400 en 2850 v.Chr. gedateerd moet worden. Op het eerste gezicht hebben we in het Gietsenveentje dus te maken met een *landnam* die voor het begin van de Trechterbekercultuur geplaatst moet worden.

Archeologisch is een dergelijke vroege datering daarom niet gemakkelijk te verklaren. Aanwijzingen voor een neolithische bewoning ouder dan Horizont A van de TRB-Westgroep zijn in Noord-Nederland zeer schaars. En de weinige vondsten die daar op wijzen, lijken het best aan de Swifterbantcultuur of een verwante groep te kunnen worden toegeschreven, met dateringen rond 5400-5200 BP in ¹⁴C-jaren, en rond 4300-4000 v.Chr. in kalenderjaren. Aanwijzingen voor het bestaan van een vroeg-neolithische fase van de Trechterbekercultuur, vergelijkbaar met vroeg-neolithicum A, B of C in Noord-Duitsland en Zuid-Scandinavië zijn uit Noord-Nederland niet bekend.

Uit de omgeving van Eext is de losse vondst van een zogenaamde *Rössener Breitkeil* bekend (Assen 1877/V.1). Deze zou met een 'Swifterbant'-bewoning in verband kunnen staan. Maar deze 'Swifterbant'-bewoning kan nauwelijks met de eerste *landnam* in het Gietsenveentje gecorreleerd worden, gezien de dateringen waarover we tot nu toe beschikken.

Kortom, voorlopig roept deze vroege *landnam* in het Gietsenveentje meer vragen op, dan er beantwoord worden.

Summary

Pollenanalytical investigations in a small bog between Eext and Gieten, called Gietsenveentje, revealed a typical Iversenlandnam, with relatively high values of Plantago lanceolata. Radiocarbon dating appeared to indicate an early TRB date. More detailed radiocarbon dating on a second core allowed 'wigggle-matching' and made clear that this landnam should be placed in pre-TRB times.

Literatuur

- Brindley, A.L., 1986. The typochronology of TRB West Group pottery. *Palaeohistoria* 28, pp. 93-132.
- Klaassens-Perdok, F., 1983. *Namen in en rond Gieten*. Z.p.
- Pearson, G.W., J.R. Pilcher, M.G.L. Baillie et al., 1986. High-precision ¹⁴C measurement of Irish oaks to show the natural ¹⁴C variations from AD 1840 to 5210 BC. *Radiocarbon* 28, pp. 911-934.